Айзеншток.

Habent sua fata...

ХАРЬКОВ

1922.

Зак. 1101. Р В. Ц. Тир. 100.

Типо-литография В.-Р. С. Укркрыма.

Habent sua fata...

„З кругів наших учителів, а також із ширшої публіки дуже часто можна чути нарікання, що давніші твори нашої літератури дуже мало кому доступні. Ані в школах учити, ані самому собі виробити поняття про розвій нашого письменства, навіть хоть би лиш у XIX віці чоловікові на провінції зовсім неможливо, бо старші твори нашої літератури, крім хіба Котляревського, Квітки та Шевченка та ще двох-трьох передрукованих останніми роками (Метлинського-Макаровського, що попередруковував проф. Студинський), давно поробилися бібліографичними рідкостями й не раз лишаються недоступні та незвісні навіть спеціялістам. Запобігти цьому лиху може тільки збірна, загальна праця всіх—і вчителів, і молоді, і спеціялістів, що їм доступні рідкі книги та рукописи приватні для вияснення нашої духової традиції“ [1]).

„Української літератури як слід майже ніхто не знає (маю на увазі вчительську масу). Иноді це незнання доходило до курйозу, або, коли хочете, трагізму: мені, напр., подали записку, де заявляють, що чимало вчителів не читало Шевченка. Або коли я давав бібліографичні вказівки, одна вчителька записала: Коцюбинський — „Леся Українка“, це б то вона Лесю Українку вважала за назву твору Коцюбинського. На одних курсах мені привселюдно заявили, що я їм одкрив Америку, що вони ніколи і в думці не покладали, що українська література така багата й така ріжноманітна“ [2]).

„Наш книгарський ринок переживає тепер справжній і глибокий кризис... Нема книжки!—такий чується звідусіль крик, викликаний тим голодом на книжку, що його і задовольнити зараз не можна. Нема в продажу наших письменників—класиків українського письменства, нема поважнішої літератури на сучасні теми, нема підручників, нема популяризації, навіть тієї, що зовсім не літа, а десятиліття завалювала собою полиці по книгарнях... Усе це зникло, все це росхапано під час книжкового голоду і тепер вже нема чим і боротися з ним...

[1]) Лев. Боровиковський. Маруся, українська балада. Видав і пояснив д-р. Іван Франко у Львові 1902, ст. 3. 4.
[2]) Ол. Дорошкевич—Вільна Українська Школа—1917 № 1, стор, 19—20.

Час давати вже книжку — ось який висновок треба зробити з сучасної тенденції на книгарському ринкові. І це не тільки тому, що пішов дужний попит на книжку, а й тому, що саме книжка, справжня, солідна книжка, а не летючка, не брошура — становить ґрунт книжкової продукції, зміцняє його, закладає ті глибокі культурні підвалини, що на них тільки й може розвиватись і книжкова продукція і саме письменство. І хоч як це важко тепер під час загальної дезорганізації, а наші видавництва мусять перейти на новий шлях і перебудуватись відповідно до нових вимаганнів. Бо цим вони не тільки попит задовольнятимуть, а й стежку топтатимуть майбутньому — тому майбутньому, що вже тепер вимагає певних підготовчих заходів та попередньої роботи. І завоювати ту майбутність поможе нам книжка й тільки книжка" [1]).

Я навмисне не додавав до наведених уривків своїх приміток, гадаючи, що самі ймення авторів багато говорять читачеві. На гасло, що виголосив у 1902 р. славетний вчений („Давніші твори нашої літератури дуже мало кому доступні") вже при цілком инших обставинах, через чотирнадцять років відгукнувся відомий педагог, та й висловився він в більше категоричній формі („Української літератури як слід майже ніхто не знає"; категоричність тут побільшує ще примітка в лапках — „маю на думці вчительську масу" — бо коли вчителі — як не як поступовий елемент — такі неуки, то що вже говорити про читачів взагалі). І лейтмотивом, що бренить у запальній, бойовій статті С. Єфремова, є вимога видавати, як мога більше книжок, книжок і книжок ..

Однак, я боюся, що навіть славнозвісні імена авторів наведених мною уривків не врятують мене від обвинувачення, що я навмисне вибрав найбільш черні фарби та навмисне попідбирав уривки. Щоб спростувати таке обвинувачення, мушу зазначити, що я зовсім не вважаю українське письменство за якусь таємничу незнайому, що ховається від поглядів звичайних людей та з'являється лишень перед небагатьма особами, що знаються на цих таємницях, але я гадаю, що знати двох-трьох письменників не є ще знати все письменство. Не треба також гадати, що я винайшов якусь Америку: навпаки — я йду битим шляхом та повторюю тільки те, що говорили не тільки про українську але й російську літературу.

„Чи знаємо ми російську літературу XIX віку"? — питав кілька років тому один професор та й сам зараз же відповідав так: „Ні, ми її не знаємо, в кращому випадкові ми знаємо її дуже зле, так само зле, як і нашу історію, нашу художню старовину, як і всю ту країну, що ми й зараз не можемо називати нашою", — і далі: „я знаю, що є в нас чимало книжок, що мають назву „історія російської літератури XIX віку", що про цю дисципліну читали та й читають

[1]) С. Єфремов. Голод на книжку. — Книгарь 1917, кн. 2, ст. 52—53—54.

публичні лекції, що важко знайти інтелігентного росіянина, який би не читав Пушкина, Лермонтова, Турґенєва, Гончарова, Л. Толстого та Достоєвського й т. д. і т. д."; але „перш по-над усе: література не складається з п'яти-шести письменників та знати їх десяток-другий не є, звичайно, бути знайомим з літературою. Російська література XIX віку на погляд звичайного читача це-пустеля, що на ній окремими, ледве звязаними між собою верхів'ями йдуть під хмари Пушкин, Гоголь, Турґенєв, Толстой; що між цими крайніми пунктами, ми не знаємо, адже ж такі верхів'я не ростуть на рівній поверхні, просто на рівні моря" [1]).

Приблизно таке саме писали й М. О. Гершензон (у статті „Поэмы И. С. Тургенева") та А. Горнфельд (у статті про І. А. Кущевського) та багато инших наукових діячів та письменників. Вже цей факт підкреслює, що думка висловлена в цій статті, є правильною і що до українського письменства, що перебувало в значно гірших зовнішвіх умовах для розвитку, ніж російське письменство. У нас, як і скрізь, є кілька канонізованих творів рідного письменства, з якими обов'язково повинна познайомитися кожна освічена людина. Але освічений німець або англієць і по-за межами свого канону досить гарно знає, принаймні, найвідатніші твори другорядних поетів його країни, а чого не знає, то на дозвіллі прагне прочитати. У на старе читають тільки підлітки, до того часу, доки виконають канон; а потім під старим рисують линію, що за неї вже ніхто потім не повертається: всю увагу звернено вперед—до самого свіжого, до останньої новини чи то моди чи то ринку.

У нас забули десятки дуже талановитих творів, забули так міцно, що за-для того, щоб їх воскресити тепер треба робити справжні археологичні роскопки... „Давно вже вмерли ті, хто знав і говорив твори Гулака-Артемовського на пам'ять, і багато народилось таких, що зайдуть в українську книгарню і вперше прочитають це ім'я на обкладинці книжок" з сумом зазначає О. Олесь [2]).

А Гулак-Артемовський належить до класиків українських, його твори входять до того канону, що про нього говорилося раніше. Що-ж говорити про инших, друго-та третерядних письменників? В одному з чисел „Книгаря" я натрапив простісінько на зойк критика, який рецензував першу книжку Івана Липи („З нового світу" повість), що вийшла після роботи на протязі чверти віку в періодичній пресі. „Його літературна доля є загальною долею дуже багатьох українських письменників—його читають і забувають і зовсім не знають, бо твори його досі не видані, роскидані по ріжних виданнях, а література не занотувала серйозною, докладною статтею його довгої

[1]) А. И. Белецкий. Знаем-ли мы русскую литературу XIX века?—Синий календарь 1918—1919 Харьков, ст. 59—64.
[2]) Книгарь, 1917, ч. 3, ст. 149.

двадцятип'ятилітньої праці. І чи не смішно, а разом з тим не сумно, що за 25 літ своєї літературної праці письменник тільки ось тепер з'явився в літературі першим окремим виданням свого твору, яке й і дало нагоду говорити про його? Страшна убійча доля українського письменника. Письменник, який друкується з 1892 року в журналах, альманахах, газетах, що й сам видавав і редагував альманах „Багатія", писав поезії, під псевдонімом—Петро Шелест), прозу, критичні й публіцистичні статті, написаного ним не вбереш у кілька томів, а в люди він виходить книжечкою, якій в нормальний час ціна раптом коповик [1]).

Що ж дивного, коли цілком невідомими лишаються твори Івана Манжури, якими колись захоплювався Потебня, коли забули Куліша, якому українське письменство повинно висловити щиру подяку за те, що він наблизив його до скарбниці всесвітньої культури? Не зупиняюся на Метлинському, Корсуні, Костомарову та цілому пантеоні других імен, що колись творили літературу та що тепер забули та ще й як забули.

Коли ви побажаєте познайомитися з ними, ви візьмете яку-небудь відому книжку, що має назву „Історія українського письменства (Н. І. Петрова чи С. Єфремова) та й побачите, що Метлинський був романтиком і Костомарів був романтиком, а Манжура вславив своє ім'я, як чудесний етнограф та збирач фолькльорних матеріялів, Куліш—то зрадник ганебний, що „спалив усе, чому вклонявся, та вклонився всьому, що палив".

На всіх цих письменників поставлено штамп, етикет, так вони й опинилися кожен на своїй полиці. Але—тут повторюю слова О. І. Білецького.—подивітеся уважніше й зобачите, що самі написи на етикетках потерлися від часу тай етикетки ледве-ледве ще висять: час вже відклеїти їх та передати до схову бібліографам. Я переконаний, що і М. І. Петров, і І. Франко, і С. Єфремов—люди дуже поважні, щиро кохаються в українській літературі, але ж не довіку дивитися нам чужими очима на світ божий: иноді дуже корисно й свої очі мати.

У Росії потяг до того, щоб воскресити ріжних „забутих" та „напівзабутих", почав помічатися дуже недавно: три видавці майже одночасно взялися за Аполлона Григорієва, що несподівано ожив після п'ятидесятилітньої повної мовчанки та майже призирства, почали нове видання творів К. Аксакова, видано кілька томів творів К. Леонтьєва, передруковано „Русские ночи" кн. В. Ф. Одоєвського, знову видано „Николай Негорев" Кущевського, вийшла збірка творів Кароліни Павлової, навіть тепер, коли незвичайно важкі умови друку, одне петербургське видавництво—коли не помиляюся „Парфенон"—друкує „Именины" Н. Ф. Павлова та гадає видрукувати ще кілька забутих

[1]) П. Богацький, Книгарь. 1918, ч. 9, стр. 522.

творів російскої литератури. Дуже можливо, що коли в Рсії поліпшає справа з друком — ми будемо мати богато аналогичних фактів.

Але не так з цією справою на Вкраїни. Багато факторів — політичних, економичних та ріжних других — вплинули на стан українського письменства остілки несприятливо, що спроби відродити, воскресити твори українського літературного минулого були переважно випадковими та недовголітніми.

У 1890-х роках проф. К. Студинський передрукував твори Метлинського та дві поеми М. М. Макаровського: обидві книжки розійшлися по Галичині та до Вкраїни не дійшли (принаймні, я їх не бачив ні в одній з відомих мені книгозбірень); поему Макаровського „Наталя бо дві долі разом" видав у 1899 р. Б. Грінченко [1]).

У 1902 році Н. Франко почав при „Українсько-руський Видавничій Спільці"; видання „Текстів і пояснень вибраних творів української і инших літератур" Вийшло два випуски [2]). По цих випусках, крім тексту творів, були ще досить просторі втупні та заключні статті те коментарії редактора [3]).

На жаль тільки, це видання з невідомих причин припинилося на другій книжці. На початку XX віку почала видавати львівська „Просвіта" „Руську письменність", книгозбірню Українських письменників за редакцією, Юліяна Романчука. Тут було надруковано твори І. Котляревського, П. Гулака-Артемовського, Є. Гребінки, (т. І), Т. Квітки Основ'яненка (т. ІІ), М. Шашкевича, Я. Головацького, Л. Устіяновича, А. Могильницького (т. ІІІ), А. Метлинського, М. Костомарова (т. IV), Т. Шевченка (т. V), П. Куліша (т. VI в 6 кн.). Нарешті, вже після революції 1971 року у Харкові видавництво „Рух" передрукувало твори Я. Щоголіва та П. Кореницького. Тут я згадав лишень ті видання, що можна назвати — хоч би приблизно — повними та авторитетними. Треба взагалі сказати, що до повноти та авторитетности видань українських письменників, то їх розуміють дуже своєрідно. В цьому нас може переконати кілька прикладів.

За найкраще видання творів Котляревського вважають — та цілком вірно — видання під редакцією С. О. Єфремова [4]); але й тут що до правильности тексту, то також иноді виникають сумніви. Звернемося хоч би до „Наталки-Полтавки". Як відомо, за первотвір при передруку цієї п'єси треба вважати перше видання Срезневського, зро-

---

1) Наталя або дві долі разом поема М. Макаровського. Вид. Б. Грінченка. Чернигів. 1899, стор. 35.

2) Лев. Боровиковський. Маруся, українська балада. У Львові, 1902, стр. 42—II. Осип Бодянський. Наські українські казки, запорожця, Іська Материнки, у Львові, 1903, стор. 88.

3) У першій книжці видруковано його статтю «Дещо про Марусю Л. Боровиковського та її основу», у другій—Осип Бодянський «перше видання наських українських казок Бодянського», «Національний кольорит у казках Бодянського».

4) Твори Івана Котляревського. Вид. друге, під редакцією, з переднім словом та примітками Сергія Єфремова. в, 1918, стр. 170.

блене по рукопису автора [1]). Однак у „Єфремовському“ виданні ми зустрічаємо багато таких варіянтів, що до них треба поставити питання про їхнє походження.

Срезневський	Єфремов.
Гомін, гомін, гомін, гомін по діброві.	Гомін, гомін по діброві Туман поле покриває
Туман поле покриває,—мати сина виганяє	Мати сина, мати сина Мати сина проганяє
Іди, сину, іди сину; пріч од мене!	„Іди, сину, іди, сину, Іди, сину, пріч від мене!
Нехай тебе орда візьме! Нехай тебе орда візьме і т. д.	Нехай тебе, нехай тебе, Нехай тебе орда візьме!

Або у Срезневського надруковано:

Сівши над водою, проклинає долю,

а у Єфремова—

Тай сів над водою, проклинає долю.

І таких прикладів можна б навести немало. По де-яких місцях можна бачити редакторський недогляд—пропущено слово або навіть по кілька слів, наприклад:

... а пан, который жениться на простій дівці, чи буде її вірно любити, чи буде їй щирим другом до смерти? (Срезн., 37).	а пан, котрий жениться на простій дівці, чи буде їй щирим другом до смерти? (Єфр., 107).

Крім того, редакторська сваволя виявилася також в заміні російських ремарок автора українськими, але за останнє, однак, нема чого обвинувачувати редактора, тому, що це видання призначено для широких кол читачів, хоч, з другого боку, повідомити про це читача все-таки треба б було.

Ще цікавіше стан з „Кобзарем“ Не буду тут зупинятися докладно на історії тексту книжки,—про це гадаю росповідати в спеціяльній розвідці; вкажу тільки на кілька фактів. Як відомо, за найбільш авторитетне вважають видання „Кобзаря“ під редакцією В. Доманицького. З 1907 до 1921 р. вийшло не менше 16 його видань, що розійшлися навіть по самих далеких кутках України. Тільки почасті з ним конкурують видання Ів. Франка (2 т., Львів, 1910—1911 Юл. Романчука (2 т., Львів, 1907), та Богдана Лепкого 3 т. 1918—1921).

Але, текст, запропонований В. Доманицьким, далеко не може нас тепер задовольнити.

---

[1]) Наталка Полтавка. Малороссийская опера И. П. Котляревского, 1838. Харьков. Авторові цих рядків пощастило відшукати (в книгозбірні Харківського ун-ту) автограф п'єси, звичайно, не відомий С. О. Єфремову.

Звичайна праця редактора в подібних випадках полягає в тому, щоб встановити текст творів поета. Шевченко писав багато, багато виправляв свої вірші навіть після того, як вони були вже надруковані, більшість творів його лишилась у кількох рукописних та друкованих редакціях. Крім цілком літературних завдань, крім того, що йому треба було виробляти форму твору, поліпшувати стиль та мову, йому ще доводилося боротися і з давнішвіми перешкодами: і, звичайно, в першу чергу з цензурою. Кількість редакцій де-яких творів збільшують ще сучасні копії з них, иноді виправлені рукою поета, або що на них з тих чи инших причин, треба звернути увагу Тому встановити основний текст та більш-менш важливі варіянти є роботою дуже важкою. Для неї потрібно мати багато відомостей про життя поета та людей, близьких до нього, а також мати великий критичний такт та розбірливість.

Попередню працю по збиранню варіянтів пробив Доманицький чудесно: його „критичний розслід над текстом „Кобзаря" зробив добу в справі вивчення Шевченка, виявив багато нових сторінок поета, виправив багато помилок та недоглядів, що переходили незвичайно постійно з видання до видання, та дав коштовний матеріял для вивчення Шевченка.

Але використати до-ладу зібраний матеріял Доманицькому не пощастило: замісць того, щоб встановити пізнішу, найбільш авторитетну редакцію, він вживав, як правило контамінацію текстів — з'єднання ріжних редакцій в одну — як це часто роблять при виданні пам'ятників стародавньої літератури, але що до нової літератури, де і без того можливо встановити правильний текст, цього, власне, робити неслід.

Наведу приклади

За основний текст „Лілеї" Доманицький вважає як і другі редактори „Кобзаря" текст ркп „Б" — книжечку, в яку Шевченко переписав свої „невольницькі" вірші у Нижньому та записував туди й пізніші до 1861 р. Рядків 19—21 однак, у цьому автографі не знаходимо, як не знаходимо й по других автографах, їх Доманицький позичив з ранньої редакції цього віршу та „нічтоже сумняшася" включив у свій основний текст, в редакцію пізнішу, цеб-то включив туди те, що було вже виключено самим поетом. Цікаві мотиви цієї контамінації: „В Черниг. автографі вставка дуже гарна, якої ніде нема і яку варт би взяти до „Кобзаря"[1]). Заход, звичайно, не науковий. Але, крім того, три ці вірші, хоч може й гарні самі по собі (про це нема чого говорити!), але вони тут не до-ладу, бо затримують дію, чому, напевне, їх і викреслив потім поет

Я не закінчив ще праці над виробкою тексту „Кобзаря", але вже те, що я досі зробив, примушує мене гадати, що в тексті „Коб-

[2]) Критичн. розслід, 145, курсив мій.

заря“, який проредагував Доманицький, доведеться зробити не одну сотню ріжних змін. Щоб не зупинятися у цій своїй статті занадто багато, прошу звернутися всіх, хто цікавиться цим питанням, до моеї ближчої спеціяльної праці. Тут лишень зазначу, що навіть найпопулярніші Шевченківські твори, як то „Заповіт“, і ті мають багато змін.

На перший погляд, дуже просто відбулася справа з виданням творів А. Л. Метлинського; здавалося, треба тільки передрукувати, його „Думки і пісні та ще де-що“ (Харків, 1839). І К. Студинський і Юл. Романчук так і зробили, бо не знали, або не бажали знати, що де-які з своїх творів Метлинський потім передрукував (в „Южно-Русском Зборнике“, Харків, 1848) з дуже великими змінами. І так скрізь. Не можна, здається, відшукати ні одного видання творів українських письменників, по яких би не було помилок та жахливих недоглядів. Я вище вказав на найважливіші хиби тексту—але хіба— не жахливо, що досі до кожного видання „Кобзаря“ додають „Життя Тараса Шевченка“(яке склав В. Доманицький), що починається славнозвісним реченням: „Тарас Шевченко був роду простого, мужицького;“ хіба не жахливо, що й досі нема в нас до Кобзаря хоч би коротенького коментарія, який би значно допоміг краще розуміти його? „Ми ледащі та байдужі“ і ледащі до того, що ми навіть нічого й не робимо, щоб відшукати якийсь вихід з тієї руїни, в якій ми опинилися. Видавництво „Рух,“ що у 1918 році видрукувало перепечатку „Кобзаря“ у передмові заявило, що видає тепер „народне“ видання та має на увазі виготувати поволі за допомогою фаховців видання „академичне“. І ось такий погляд на ріжницю двох типів видань панує серед громадянства. Читачі знають „збірки творів“ — „наукові,“ „академичні“ (ми б сказали „критичні“)—для фаховців та популярні—для звичайної маси читачів та для школи. Перше повинно містити в с і твори цього автора (повинно бути повним!) та всі відомості та матеріяли, потрібні для того, щоб їх зрозуміти; друге повинно давати тільки те, що „не втратило культурно-освітньої ваги для біжучого часу,“ це б то, инакше кажучи, повинні містити лишень найбільш в и д а т н і твори письменника.

Для таких читачів—говорять—не потрібно (чи тому що н е цікаві? багато віршів—посланій Гулака—Артемовського; їх задовольнять десятки других відомих його віршів, які передруковують по усіх хрестоматіях.

Але, дуже важко говорити про те, що підокласти читачам. Можна зазначити, що життя за кордоном (а надто в Німеччині) та останніми часами в Росії, виробило третій тип „збірок творів“ — повне видання з коментаріями, розраховане саме на школу та на саме шароке громадянство, взагалі розраховане на те, щоб викликати у нас серіозні історико-літературні інтереси, замінити легковажне читання глибоким вивченням, при якому кожен письменник в цілому одержить своє

освітлення. Кожна хоч трохи культурна родина в Німеччині має в себе повне видання творів Гете та Шіллера: широко росповсюджена Киршнерова „Deutsche Nationallitteratur“, де у 220 томах зібрані всі найкращі пам'ятки німецької літератури з початку письменности до смерти Гете з чудовими вступними статтями, примітками та критично перевіреними текстами, над якими працювали видатні німецькі вчені. Російська школа та російське суспільство мають видання творів Пушкина, Крилова, Лермонтова, Нікітина, Аксакова й др., вид. т-вом „Просвещение;“ за останні десять років з'явилося 11 випусків Академичної бібліотеки російських письменників, що має на меті дати видання творів письменників класиків і наукове і придатне для користування широкої маси читачів і таке, щоб воно відповідало вимогам науки та школи“ На Україні, крім зазначеного вже „Єфремовського видання творів І. П. Котляревського, нічого вказати не можна.

Всі перелічені вище видання беруть з наукового матеріялу все те, що має дійсно культурно-освітню вагу та цікавість для широких кол суспільства, серед якого до речи сказати—історико-літературні інтереси за останній час знову прокинулися в великій мірі.

Ще не так давно і письменників і їхні твори росподіляли, так би мовити, по рангах. Гадали, що звичайнісінький читач може цікавитися тільки великими творами великих письменників (пор. той канон, про який я писав трохи раніше) тому до популярних видань не залічували, наприклад, ранніх творів, варіянтів, всього того, що виявляє нам еволюцію творчости поета, що вводить нас до „лабораторії генія,“ що утворює історичне розуміння фактів; все полягало в досить блідому естетичному милуванні. Тому, наприклад ми не знаємо багатьох рядків Шевченка, иноді навіть цілих уривків, які б дали читачеві—коли б навіть говорити тільки про естетичний підход до творів—„нову насолоду, нову радість ознайомлення з силою нових невідомих їм римів, ритмів, образів, оборотів мови й т. и. „(Пав Зайцев).“ Чи знає хто з звичайних читачів, що славнозвісний „Чернець“ мав у первісній редакції продовження з цілих 36 рядків, в яких іде мова про смерть Палія, де поет гостро нарікає на нащадків за те, що вони забули свого героя? ,,Чи не цікаві такі рядки, як от вкладені Шевченком в уста Гуса слова:

„Огнем збужу їх, напою,
Напою і нагодую
Голодних кровію
Царів песитих...

Такі типові для революціонера Шевченка і цілком неможливі в устах Гуса, коли триматися історичної правди. Це зрозумів і Шевченко і викреслив їх, але для розуміння процесу творчости і змислу самого

твору—який це цікавий і важний уступ. А таких прикладів можна навести десятки [1]).

За короткий час, на щастя, відбулося багато змін: самий рівень історичного розуміння суспільства значно підвищився і, коли ще недавно в школі—початковій та середній знайомство з риднім письменством обмежувалося хрестоматією та підручниками, то тепер поступовий педагог вважає за основу всього навчання „безпосереднє знайомство з художнім твором „та заявляє“, що давати частину творів—це таке ж злочинство, по слову одного письменника, як знайомити глядачів з картиною славного мистця частково, одтуляючи потроху ту скатертину, що нею завішено картину“ [2]). Очевидно, думка, висловлена в наведених рядках, знайшла свій відбиток і в Росії; принаймні, названі коментовані видання „Просвещения,“ „Брокгауза та Ефрона,“ „Російської Академії Наук“ та др., за короткий час ширилися, передруковувалися 2-ми та 3-ми виданнями (академичний Кольцов, академичний Лермонтов) та все-таки швидко зникали з продажу. Попит на них багато перевищував пропозицію.

Треба кінчати статтю. Не дивлячись на де-яку роскиданість матеріялу та хаотичність викладу, думка її, гадаю, ясна.

Я гадаю: до других негайних завдань, які що-хвилі стають на часі, повинні ми рахувати також постачання масам творів рідньої—української—літератури. Але не так, як раніше. Нові видання повинні бути й „академичними;“ час вже не жахатися цього слова, робити з нього якесь страховисько: існує ж і соціялістична академія Видання повинні містити, крім критично перевіреного тексту усіх відомих творів письменника, найбільш важливі варіянти до них, потрібні вступні статті, коментарії та примітки.

Не треба жахатися всіх цих страшних слів та продовжувати творити старе, посилаючись на важкі друкарські умови та инші: „новини,“ про які я росповідаю, збільшать усі витрати на 15—20%, користи ж з них буде 100%, коли ще не більше.

І як би було бажано, щоб і спеціяльні державні органи—Всевидат та Наркомос та приватні видавництва, що народжуються тепер, звернули увагу на оцю незасипану безодню в справі народньої освіти, та приклали всі сили для того, щоб засипати цю безодню.

Я не хочу додавати до своєї статті „плану видавництва,“ бо знаю добре, що писати ці плани значно легше, ніж їх виконувати. Скажу коротко: передруковувати треба все, бо нічого нема.

І. Айзеншток.

[1]) Пав. Зайцев. Два „Кобзарі“—Книгарь 1919 ч. 19, ст. 1163—1164.
[2]) Ол. Дорошкевич. Українська література в школі (спроба методики) Київ 1921 ст. 41.